

Ze knagen, graven en planten zich oncontroleerbaar voort

Ratten in de stad

Hoe meer mensen op een kleine plek samenwonen, hoe meer ratten in hun buurt leven, met kwalijke gevolgen. De knaagdieren zijn bovendien niet te stoppen. 'In Gent zijn ongediertebestrijders op meer dan duizend plaatsen bezig.'

Het is circa 1980. We bevinden ons in het Patershol, een wijk in het historische centrum van Gent. In een huisje dat gerestaureerd moet worden, breken werknemers een schouw af. Ze vinden er de verdroogde kadavers van een aantal zwarte ratten, gewikkeld in een nest van krantenpapier. De datums op de kranten bewijzen dat de beestjes daar geleefd hebben aan het eind van de 19de eeuw.

'De vondst ontkrachtte meteen wat we oorspronkelijk dachten', vertelt erfgoedonderzoeker Anton Ervynck, die er destijds werd bijgehaald. Ook vandaag nog bestudeert hij dierenresten uit archeologische opgravingen, onder meer om te achterhalen hoe zwarte en bruine ratten zich wereldwijd hebben verspreid en hoe ze doorheen de tijd met de mens hebben samengeleefd.

'Al sinds de Romeinse tijd leefden zwarte ratten in onze steden. We waren er lang van overtuigd dat ze werden verdreven door bruine ratten, die vanaf de vroege 18de eeuw in onze regio opdoken. De vondst in het Patershol sprak dat tegen.'

Enkele jaren later werd Ervynck naar een huis in het centrum van de stad gehaald. 'In Huis De Spiegel, nu een koffiezaak aan Klein Turkije, vonden we resten van zwarte ratten die dateerden uit het begin van de 20ste eeuw. Ook die vondst bewees dat zwarte en bruine ratten jarenlang vreedzaam naast elkaar hadden geleefd. Dat kon wellicht omdat hun territorium volledig gescheiden was. Zwarte ratten zijn klimmers en zaten op zolders, bruine ratten zijn gravers en leefden onder de grond.'

Mee-eters

Dat zwarte ratten in de Romeinse tijd naar onze steden kwamen en het er in de vroegste 20ste eeuw weer voor beken hielden, lag in beide gevallen aan de mens. 'De oudste sporen van zwarte ratten die bij mensen leefden werden gevonden in het Nabije Oosten, het huidige Israël en Libanon', zegt Ervynck. 'Dat is niet toevallig de plek waar ook de eerste sporen van landbouwers te vinden waren.'

'Rond 10000 v.Chr. werd het warmer. Jagers-verzamelaars besloten om niet langer rond te trekken en in de plaats aan landbouw te gaan doen. Dan vonden zwarte ratten het wel opportuun om in hun buurt te blijven. Ze konden eten van de opgeslagen voorraden, vonden beschutting tegen slecht weer en waren afgeschermd voor roofdieren.'

Samen met Romeinse handelaars en militaire troepen kwamen de knaagdieren in de eerste eeuw van onze jaartelling vanuit het Middellandse Zeegebied in deze contreien terecht. 'In de middeleeuwen krioelde het in onze steden van de zwarte ratten. Met de stijgende concentratie van mensen werd ook steeds meer voedsel in de stad opgeslagen', zegt Ervynck.

'Bij elke opgraving van een middeleeuwse vindplaats treffen we resten van zwarte ratten aan. Pas toen de steden hun agrarische karakter verloren, de graanzolders er verdwenen en de huizen van hout en riet werden vervangen door steen en beton, keerden de zwarte ratten de stad de rug toe.'

Dat bruine ratten wel in de stad zijn blijven plakken, komt volgens Ervynck omdat we er een veilige biotoop voor die soort van hebben gemaakt. 'Bruine ratten vonden hun oorsprong in de steppegebieden van Rusland en kwamen in de vroege 18de eeuw via Scandinavië in Europa terecht, wellicht via graantransporten.'

Met de snelle uitbouw in de 19de eeuw van het rioolstelsel, dat voor deze gravende soort heel goed lijkt op zijn natuurlijke habitat, zijn ze zich enorm gaan verspreiden in onze steden. Ze zaten er afgeschermd van roofdieren en mensen, het was er warmer in de winter en kouder in de zomer, en ze konden vanuit de riolen nestgangen graven in de omringende bodem.'

Dat mensen ook nu nog in de stad met velen op een kleine plek samenwonen, betekent bovendien dat er overall ordeloos gestapelde rommel te vinden is waarin ratten zich kunnen verschuilen. En dat er altijd wel ergens voedsel te rapen valt. Zeker ondergronds, waar veel etensresten uit de stad terechtkomen. 'Al zijn ratten ook bovengronds

Els Verweire

is Eos-redacteur. Ze is een dierenliefhebber, maar vindt het toch niet zo'n leuk idee dat ratten in de stad nooit veraf zijn.

IN HET KORT

Bruine ratten leven al sinds de vroege 18de eeuw in onze steden.

Ze verspreiden ziektes, knagen aan stroomkabels en hun ondergrondse gangen veroorzaken verzakkingen.

Hun intelligentie en snelle voortplanting maakt het onmogelijk om ze uit te roeien.

Ook bovengronds zijn ratten altijd in de buurt.

Vroeger gingen rattenvangers vaak de riolen in om op het ongedierte te jagen.

nooit veraf, zolang de aanvoer van hapjes constant is', aldus Eryvynck. 'Je vindt ze in de buurt van slecht afgesloten vuilniscontainers, in parken waar dierenliefhebbers restjes achterlaten voor zwerfkatten en vogels, en op plekken waar geregeld aan sluikestorten wordt gedaan.'

Knagend probleem

Ratten hebben een bijzonder slecht imago. Dat is volgens Eryvynck grotendeels te wijten aan de pest. 'Nog altijd denken de meeste mensen bij ratten spontaan aan de pest', vertelt hij. 'De vreselijke ziekte was in de 14de eeuw verantwoordelijk voor miljoenen doden in Europa, en bleef een dreiging tot en met de 19de eeuw. De bacterie die de ziekte veroorzaakte, kwam inderdaad via rattenvlooiën bij de mens terecht. Maar de rattenvlo zat alleen op zwarte ratten. Met het verdwijnen van de zwarte rat uit de steden verdween ook de pest.'

Dat bruine ratten geen epidemieën op het niveau van de pest veroorzaken, betekent niet dat ze geen gevaarlijke ziektes kunnen overbrengen. Het beruchtst is de rattenziekte. De infectie wordt veroorzaakt door *Leptospira interrogans*, een bacterie die op mensen wordt overgedragen als ze in contact komen met de urine van ratten. In ernstige gevallen leidt de aandoening tot hevige bloedingen in de longen, nierfalen en hersenvliesontstekingen.

'Doordat ze zich via de riolen verplaatsen en hun eten in afval zoeken, hangt hun vacht vol met ziekteverwekkende bacteriën', zegt Eryvynck. 'Gelukkig zijn ratten mensenschuw. De ziekteoverdracht via direct contact met bruine ratten blijft beperkt.'

De grootste problemen die bruine ratten veroorzaken zijn niet de ziektes die ze overdragen, maar de schade die ze teweegbrengen. 'Ratten knabbelen de hele dag door aan alles wat ze op hun pad tegenkomen', zegt Eryvynck. 'Dat doen ze niet alleen om zich te voeden. Als knaagdieren niet knagen, groeien hun snijtanden door en sterven ze uiteindelijk van de honger. Maar hun tanden zijn als het stalen

lemmet van een zakmes: al dat geknaag veroorzaakt een hoop schade in de stad.'

Els Schelfhout, die aan het hoofd staat van de ploeg ongediertebestrijding van de stad Gent, beaamt dat. Ze herinnert zich hoe het NTGent, het theatergezelschap van de stad, enkele jaren geleden geregeld last had van stroompannes.

'We hebben lang gezocht naar de oorzaak. Toen duidelijk werd dat de elektriciteitskabels waren aangevreten door ratten, bleef het alsnog een raadsel hoe zij in en uit de kelder raakten. Uiteindelijk vonden we een onderaardse gang die wellicht gegraven werd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Doordat die gedeeltelijk was ingestort, konden ratten de kelders ongehinderd in- en uitlopen. We hebben de opening moeten dicht metselen om het probleem op te lossen.'

Ook hun graafwoede zorgt voor moeilijkheden. Ratten maken voortdurend nesten en gangen, ook als er voor hun familie al lang voldoende plaats is. Hun onderaardse gangstelsel neemt snel gigantische proporties aan, en hun graafwerken zitten zelden dieper dan 35 centimeter onder het straatoppervlak. Wordt daar te veel druk op uitgeoefend, dan kan het bovenliggende wegdek het begeven en verzakken.

Zeshonderd nieuwe dossiers

Een raming maken van het aantal ratten in de stad is onmogelijk, denkt Eryvynck. 'De bevolkingsdichtheid van

'Rattentanden zijn hard en scherp als een zakmes: het geknaag veroorzaakt een hoop schade'

BRUIN VERSUS ZWART

Bruine ratten (*Rattus norvegicus*, links) zijn vrij grote knaagdieren. Kop en romp meten 20 tot 26 centimeter, de staart is iets korter. Een volwassen dier weegt tot 500 gram. Ze hebben een stompe snuit, de ogen en oren zijn relatief kleiner dan bij de zwarte rat. Bruine ratten zijn grijsbruin op de rug, vuilwit tot grijs op de buik. Ze zijn minder warmtelievend dan zwarte ratten. Ze leven graag in de buurt van water, vaak in riolen

waar ze veel voedsel en nestmogelijkheden vinden, en het zijn goede zwemmers. Bruine ratten graven een gangstelsel als nest. Het zijn schemerdieren die hoogstens dertig meter van hun nest gaan.

Zwarte ratten (*Rattus rattus*, onder) zijn kleiner dan de bruine. Samen meten kop en romp 17,5 tot 20 centimeter, de staart is iets langer. Een volwassen dier weegt tot 250 gram. Ze zijn slank gebouwd, met grote ogen en oren en een kop die spits naar de snuit loopt. Een vacht van stijve haren bedekt hun lichaam, met uitzondering van de staart, de uiteinden van de poten en de oren.

Zwarte ratten zijn hier meestal zwart, al kunnen ze ook grijsbruin zijn met een witte of gele buik. Het zijn warmtelievende dieren die goed kunnen klimmen. Deze uitermate schuwe beestjes zien slecht en gaan af op hun neus.

een rattenpopulatie varieert constant', vertelt hij. 'Diverse factoren spelen daar een rol in. Stijgt het aantal ratten op eenzelfde oppervlakte, dan verhoogt hun stress en is er meer onderlinge agressie. Wijfjes reageren daar hormonaal op en worden minder vruchtbaar. Zodra er weer meer plaats en minder concurrentie is, gaat het kweekritme weer de hoogte in en stijgt de populatie.'

Ook de aanwezigheid van voedsel heeft een direct effect op de rattenpopulatie. Hoe meer voedsel er te rapen valt, hoe meer ratten een stad telt. Hielden we onze leefomgeving helemaal proper, dan hadden we veel minder last van ratten. Maar dat er door de klimaatverandering meer ratten opduiken in de stad, klopt dan weer niet. 'We merken wel dat ze de voorbije jaren minder schuw zijn geworden en dichterbij de huizen op zoek gaan naar voedsel', zegt Schelfhout. 'Daardoor merk je ze vaker op.'

In het wild betekent meer ratten ook meer roofdieren. In de stad valt die natuurlijke rem weg en moet de mens de dieren zelf verdelgen. In Gent proberen vier ongediertebestrijders van de Groendienst het rattenprobleem onder controle te houden. Wie ratten in zijn tuin heeft, kan de dienst contacteren. Een ongediertebestrijder komt langs om te kijken of er werkelijk sporen van ratten te vinden zijn. Is dat zo, dan plaatst hij een lokaasbak met gif.

De medewerkers controleren de bakken regelmatig. Zolang ze nog sporen van ratten vinden, vullen ze het gif aan. De bakken halen ze pas weg als het probleem is opgelost. 'Elk jaar starten onze ongediertebestrijders zeshonderd nieuwe dossiers op', weet Schelfhout. 'Op dit moment zijn ze op 1.110 plaatsen bezig.'

Taaie tegenstanders

De volledige rattenpopulatie in de stad uitroeien is onbegonnen werk. Schelfhout: 'We werken volgens de principes van het Integrated Pest Management-beleid van de Europese Unie. Dat betekent dat we alleen gif mogen inzetten als we effectief sporen van ratten vinden. Preventie is dus uitgesloten.'

'We mogen bovendien maar een beperkt aantal werkzame stoffen gebruiken, en alleen in lage concentraties. Anders lopen we het gevaar om de gezondheid van andere dieren te schaden. Alleen duurt het zo wel langer voor we een rattenhaard hebben weggewerkt. Een bijkomend probleem is dat ratten, als ze te weinig gif binnenkrijgen en een aanval overleven, erg snel resistent worden.'

Ratten zijn om nog meer redenen taaie tegenstanders. Ze zijn snel en weten zich schuil te houden op plaatsen die mensen moeilijk kunnen bereiken. Ze zijn slim en staan achterdochtig tegenover alles wat vreemd is in hun leefomgeving. Verse lokaasbakken laten ze vaak wekenlang links liggen. Laat een dier zich toch vangen, dan leren de anderen uit de slechte ervaring van hun soortgenoot en vermijden ze de val.

Maar het grootste wapen dat ratten inzetten tegen hun verdelging is hun legendarische voortplantingscapaciteit. Bruine ratten zijn al na drie maanden geslachtsrijp. Ruim een maand na de bevruchting worden gemiddeld zeven à acht jongen geboren, en die staan al na veertig dagen op hun eigen pootjes, waarna het wijfje weer drachtig wordt.

'Bruine ratten leven gemiddeld anderhalf jaar', zegt Eryvynck. 'Volgens een realistische schatting zorgt elke vrouwelijke rat in die tijd voor veertig nakomelingen, die zich op hun beurt aan dezelfde snelheid voorplanten. Seks is voor hen de beste manier om alle mogelijke aanvallen te overleven.' ■

In het Gentse Stedsmuseum STAM loopt van 22 november 2019 tot 22 september 2020 de tentoonstelling *Ondergronds*. In tien zalen worden diverse aspecten belicht van wat onder de gebouwen en straten van een stad verborgen zit. Meer informatie op www.stamgent.be